

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 20. do 27. novembra 2007. godine, donijela je

ODLUKU

I.

Historijsko područje – Nekropola sa stećcima na lokalitetu Crkvenjak i nekropola sa stećcima na lokalitetu Klupe u Komarima, općina Kreševo, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čine dvije nekropole sa ukupno 53 stećka.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru koji obuhvata k.č. 6 upisanu u zk. uložak broj 520, k.č. 1626, 1627 i 1629, upisane u zk. uložak broj 291 i k.č. 1631 upisanu u zk. uložak broj 352, k.o. Alagići, općina Kreševo, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite, utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (»Službene novine Federacije BiH« br. 2/02, 27/02 i 6/04).

II.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je da osigura pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III.

S ciljem trajne zaštite nacionalnog spomenika, na prostoru definiranom u tački I stav 3. ove odluke utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- dopušteni su isključivo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, uključujući i one koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);

- prostor spomenika bit će otvoren i dostupan javnosti, a može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;

- nije dopušteno obavljanje radova na infrastrukturi osim uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;

- dopušteno je sahranjivanje pod uvjetom da novi grobovi ne smiju biti na udaljenosti

manjoj od pet metara od stećaka;

Vlada Federacije je dužna posebno osigurati izradu Programa sistematskog arheološkog istraživanja i konzervacije nekropole.

IV.

Stavljaju se izvan snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su suprotni odredbama ove odluke.

V.

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od preduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu da oštete nacionalni spomenik ili dovedu u pitanje njegovu zaštitu.

VI.

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II. - V. ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII.

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web-stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII.

Prema članu V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX.

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u »Službenom glasniku BiH«.

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 02-2-909/03-10
21. novembra 2007. godine
Sarajevo

Obrazloženje

I – UVOD

Na osnovu člana 2. stav 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, »nacionalni spomenik« je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (»Službeni glasnik BiH« broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Anto Buzuk iz Kreševa dostavio je, dana 2. juna 2003. godine, prijedlog za proglašenje historijskog područja - *Nekropole stećaka na lokalitetu Crkvenjak (Rimokatoličko groblje) u Komarima*, općina Kreševo, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Na 23. sjednici Komisije održanoj 8. - 13. 11. 2005. zaključeno je da se odlukom o proglašenju obuhvati cjelina Nekropole sa stećcima na lokalitetu Klupe zajedno sa nekropolom stećaka na lokalitetu Crkvenjak (Rimokatoličko groblje) u Komarima, općina Kreševo.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovu člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju, izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (kopiju katastarskog plana i zemljišnoknjižni izvadak),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Na putnom pravcu iz Kiseljaka prema Kreševu, 3 km pred ulaz u Kreševo, na sjevernom obodu kreševskog polja, nalaze se nekropole sa stećcima na lokalitetima Crkvenjak i Klupe u Komarima. Na lokalitet se s navedenog pravca dolazi uskom asfaltiranom cestom (150 – 200 m). Nadmorska visina lokaliteta iznosi 565 metara.

Nekropola sa stećcima Crkvenjak:

Unutar nekropole sa stećcima nalazi se recentno rimokatoličko groblje, koje se prostire na površini od 2 ara i 550 m². Teren je uslovio položaj novih grobova, tako da su orijentirani u pravcu sjever–jug. Ispod sjeverne ograde groblja teče potok, a sa južne strane groblje omeđuje lokalni seoski put.

Nekropola sa stećcima Klupe:

Nalazi se u neposrednoj blizini lokaliteta Crkvenjak, u pravcu sjevera. Nekropola se nalazi na blagom uzvišenju koje zaprema površinu od 320 m². U ovoj nekropoli nalazi se 25

stećaka orijentiranih u pravcu istok–zapad.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. broj 6, broj k.k.u. 520, k.č. broj 1626, k.č. broj 1627, k.č. broj 1629, broj k.k.u. 291, k.č. broj 1631, broj k.k.u. 352, k.o. Alagići, općina Kreševo, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Za područje Kreševa iz najstarijih perioda historije nema direktnih historijskih podataka. Međutim, imena toponima kao što su: Placa, Tmor, Kotor i Gradina, mogu nas navesti na zaključak da je kreševsko područje bilo naseljeno od davnina. (V. Dumbović 1975. str. 98).

U doba Ilira ovo područje pripada plemenu Desidijata. (B. Marijanović 1984. str. 56) i pretpostavlja se da je već u tom periodu bilo rudarski aktivno.

U literaturi se navodi da je u Kreševu u srednjem vijeku postojao: kraljevski grad, rudnik srebra i franjevački samostan. Ima indicija da je Kreševo u tom periodu bilo i upravni centar, jer je u Kreševu bilo sjedište župe na što nas navodi činjenica da su Osmanlije po svom dolasku u sva ona mjesta gdje je bilo sjedište župe osnovali nahiju (V. Dumbović 1977. str. 101 – 104).

Međutim, prirodna izoliranost Kreševa, kao i bogatstvo rudama i mineralima su usloveli i njegov historijski razvoj, kako kroz sve vrijeme njegovog postojanja, tako i u kasnom srednjem vijeku. Tada je Kreševo imalo, pored privredne i stratešku ulogu u privredno-političkom trouglu Visoko-Fojnica-Kreševo. Prvo su Fojnica i Kreševo bili na području velike srednjovjekovne župe Lepenice, koja je obuhvatala čitav sliv današnje Fojničke rijeke. (N. Klaić, 1994., 112 – 115).

Kasnije je župa Lepenica sa čitavom centralnom Bosnom bila u direktnom posjedu dinastije Kotromanića. Krajem XIV stoljeća stare župe su se raspale na manje distrikte sa centrima u utvrđenim gradovima. Tako je nastala i mala župa Kreševo. Početkom osmanske vladavine zove se nahija Kreševo i pripadala je "Kraljevoj zemlji" (P. Anđelić, 1963., str. 187).

U historijskim izvorima prvo se javljaju vijesti u vezi sa eksploatacijom rudnika za vrijeme vladavine kralja Tvrtka I, u drugoj polovini XIV stoljeća, Fojnica 1365., a nešto kasnije 1381. godine i Kreševo. Vjerovatno su to bili novootvoreni rudnici. U Deževicama je prema jednom dokumentu 1403. godine bila *Curia regis Bossine*, a slijedećih godina je tu postavljena carinarnica, a poznat je i knez kao starješina varoši (D. Kovačević-Kojić, 1978., str. 33, 34, 39). Obliznji rudnik srebra u Dusini pominje se prvi put 1413. godine.

Kreševo, kao mjesto, se spominje u jednom dokumentu dubrovačke kancelarije od 28. maja 1415. godine, gdje Dobrašin Veseoković, zajedno sa još dvojicom Dubrovčana treba da otpremi iz Dubrovnika u Kreševo ili u Podvisoki 30 tovara tkanine i mrčarije (razni artikli) (P. Anđelić, 1984., str. 145).

Marko Vego navodi podatak da se 1420. godine u dokumentu spominje *sotto Crisgnevo* (M. Vego, 1957., str. 64). Znači da je do tada već izgrađeno utvrđenje, tj. kraljevski grad iznad civilnog naselja.

Sve do tridesetih godina XV stoljeća, dubrovački trgovci uglavnom žive u Visokom, a samo poslom svraćaju u rudnike u Fojnici i Visokom. Vjerovatno zbog trajne opasnosti od osmanskih upada, trgovački promet u Visokom opada, a dubrovački trgovci se sele u većem broju u Fojnicu i nešto manjem broju u Kreševo, gdje je bila njihova treća kolonija po brojnosti, poslije Visokog i Fojnice (P. Živković, 1981., str. 132).

Znatnije grupisanje Dubrovčana u Kreševu se zapaža tek od 1434. godine. Ova dubrovačka naseobina razvija se od 1450. godine i u tom periodu u Kreševu boravio je ukupno 61 Dubrovčanin. Već se na osnovu ovog podatka u prvi mah zaključuje da se ne radi o nekoj jačoj dubrovačkoj koloniji, jer upravo njeni članovi većim dijelom privremeno dolaze u ovaj rudnik iz Fojnice. (D. Kovačević 1961., str. 74-75).

Za vladavine kraljeva Tvrtka II i Stjepana Tomaša, od tridesetih do šezdesetih godina XV stoljeća, ovaj kraj igra značajnu ulogu u opskrbi, naročito dubrovačkih trgovaca, a i bosanskih kraljeva srebrom. Kraj je predstavljao najjači centar rudarske proizvodnje na teritoriji kraljevskih

posjeda, naročito Fojnica. (P. Živković, 1981., str. 132).

U vrijeme previranja u Bosni tokom 1433. i 1434. godine privremeno je grad zauzeo Sandalj Hranić. Iz tog vremena datiraju dva dokumenta. Prvo su pisma od 12. i 16. XII 1433. kojima mu se Dubrovčani obraćaju sa molbom da zaštiti dubrovačke trgovce u Kreševu. Već naredne godine, 12. VIII 1434. Juraj Vojsalić, koji se borio na strani kralja Tvrtka II izdaje povelju *sotto Cressevo*, što znači da je grad i civilno naselje opet u kraljevoj vlasti. Iz iste godine, 12. IV 1434. papa Eugen je izdao bulu o postavljanju franjevca Stjepana za biskupa visočke biskupije, sa uputom da se ovo imenovanje treba javiti dubrovačkom nadbiskupu, bosanskom kralju, Stjepanu te kleru i stanovništvu Deževica, Kreševa, Fojnice, Jajca i Srebrenice. (P. Anđelić, 1984., str. 154).

Kralj Tvrtko II je 1441. godine zaveo različite privredne mjere s ciljem sprečavanja prevelikog odliva srebra iz Bosne. Pošto je Dubrovčanima srebro postalo preskupo raznim represalijama pokušali su spriječiti kralja u zavođenju navedenih mjera. Svojim podanicima zabranili su izvoz metala iz svih krajeva bosanskog kraljevstva, a posebno iz četiri kraljeva rudnika: Deževica, Fojnice Kreševa i Dusine. (P. Živković, 1981., str. 193)¹.

Prvi pisani izvor o prisustvu Sasa u Bosni datira iz 1365. godine, kada su već nekoliko decenija bosanski rudnici bili aktivni.

Iako pisanih podataka o prisustvu Sasa ima malo, oni koji se javljaju odnose se na braću Sasinoviće Hansa i Nikla. Oni trguju bosanskim rudarskim proizvodima koji se izvoze na strana tržišta i ujedno su jedini Sasi iz Bosne koji su po imenu poznati.

U pisanim spomenicima o Sasima u Bosni nalaze se još dva opšta podatka:

a) »Curia Teutonicorum« spominje se u sporu Nikla Sasinovića sa Hrankom Dobretićem u Fojnici,

b) notarska bilješka »debita Theotonicorum«.

Na osnovu toponomastičkog materijala i pisanih izvora može se ustanoviti da je Sasa bilo u Srebrenici, Fojnici i Ostružnici, međutim nema vijesti o njihovom boravku u Olovu, Kreševu, Dusini, Deževici i Busovači. (D. Kovačević 1961. str. 149-151).

Sasi sa sobom donose savršeniju i noviju tehniku (npr. primjenu kola) i time unapređuju rudarsku tehniku, potom njemačku terminologiju, koja se u Kreševu zadržala sve do poslije II svjetskog rata. (V. Dumbović 1977., str. 103).

Kralj Stjepan Tomaš je 3. IX 1444. godine izdao u slavnom gradu Kreševu povelju Dubrovčanima kojom im potvrđuje povlastice (M. Vego, 1957., str. 64).

Tokom pedesetih godina XV stoljeća u Dubrovniku se u većim količinama prodavao azur iz Bosne. Pokušavajući riješiti pitanje porijekla tog azura Hrabak je iznio pretpostavku da se azur dobivao iz srednjobosanskih rudnika, naročito iz Kreševa (B. Hrabak, 1954., str. 40-41).

U XV stoljeću u Kreševu je bila carinarnica koju su držali Dubrovčani koji su iz Kreševa izvozili željezo, srebro, živu i možda lapis-lazuli. U dokumentima se spominju i dva kneza u varoši Kreševo. Poznato je ime Dubrovčanina Radoje Kristića Kocoje iz 1445., a drugi neimenovani knez se spominje 1451. godine (D. Kovačević-Kojić, str. 333-345).

Posljednji dokument u kojem se spominje srednjovjekovno Kreševo je datiran 29. V 1463. godine kada je Veliko vijeće Dubrovačke republike odobrilo stricu bosanskog kralja Radiću

---

¹ Razvoj rudarstva u Bosni usko je povezan sa njemačkim rudarima Sasima, na čiju prisutnost upućuju lokaliteti – Saška Rupa kod Dusine, Saška Reka, blizu Srebrenice. Geografska imena u okolini Kreševa ispitivao je Vladislav Skarić i u svojoj raspravi (O Kreševu, GZM, XLVIII 1936. str. 73 i 74) naveo dva imena izvedena od ličnih imena saskih rudara. Ime sela Vranaka podsjeća ga na njemačko ime Franz, a Hinač-planina iznad Kreševa na ime Heinrich.

(Radovoju) Kristiću koji se tada nalazio u Kreševu, kupovinu 200 libara topovskog praha (Ć. Truhelka, 1910., str. 3, 14).

U osmansko doba utvrđenje Kreševo potpuno gubi strateški značaj i biva napušteno, ali u varoši život teče dalje. Osmanlje su zadržale carinu i davali je Dubrovčanima u zakup, a nastavljeno je i vađenje plemenitih metala.

Važnu i svakako neizostavnu ulogu u historijatu kreševskog kraja imali su i sljedbenici Franje Asiškog. O njihovom djelovanju u Kreševu kao i o postanku samostana nema dovoljno podataka. Prema, V. Dumboviću, postanak i gradnja samostana povezana je sa razvojem rudarstva u tom kraju. Na osnovu popisa franjevačkih samostana u bosanskoj vikariji od Bartola Pizanskog (napisan prije 1378), postojalo je sedam kustodija, gdje je na trećem mjestu bila bosanska kustodija sa četiri samostana: Curi bani (Sutjeska), Sv. Nikola (Visoko), Lašva i Plumbum (Olovo). Iz ovoga se vidi da se u tom popisu ne spominje samostan u Kreševu. Njegovo osnivanje smješta se negdje potkraj bosanskog kraljevstva, gdje je već bila franjevačka rezidencija koja je tada prerasla u samostan.

Do kraja XVII stoljeća u Bosni je bilo deset franjevačkih samostana među kojima je i samostan u Kreševu. Jedna legenda kazuje da je pretposljednja kraljica Katarina, žena kralja Stjepana Tomaša, podigla crkvu u Kreševu. U prilog tome govori i činjenica da je prijašnja crkva bila posvećena sv. Katarini. (V. Dumbović 1977., str. 105).

Okolinu Kreševa 1953. godine istraživao je Đuro Basler i dao pregled lokaliteta na tom području gdje je u prehistorijsko doba svrstao Grad na Kotarcu poviše Kreševa; iz rimskog perioda konstatirao je nekoliko antičkih objekata (kamen za uzjahivanje na konja, poznat pod imenom bin'jek-taš, kamena urna s poklopcem – čuva se u Franjevačkom samostanu). Tom prilikom dao je i sljedeće podatke o srednjovjekovnoj nekropoli Klupe; „U dnu Kreševskog polja, na rubu visoravni koja za oko 20 m nadvisuje ostalu ravnicu stoji nekropola sa tridesetak srednjovjekovnih spomenika poredanih u nekoliko redova niz padinu brijega. Svi su spomenici u obliku sanduka. Zanimljiv je među njima jedan primjerak izrađen od kvarca koga ima u neposrednoj blizini. Ukrasa nema.

U narodu se priča da je na Klupama stajalo staro srednjovjekovno Kreševo dok je današnje naselje nastalo tek u tursko doba. Pokazivali su mi i mjesto navodno nekadašnje crkve, ali se danas ondje ne vide više nikakvi tragovi građevine“ (Đ. Basler, 1954., str. 229 – 306).

U okolini Kreševa, u radijusu od oko 5 kilometara od varoši, evidentirano je svega 10 nekropola stećaka. Od toga je 8 malih nekropola sa 2 do 3 spomenika. Samo su u selu Komari, koje se nekada zvalo pod Crkvenjakom, evidentirane dvije nekropole sa 25 – 30 stećaka, jedna od druge udaljene oko 100 m.

2. Opis dobra

Nekropole sa stećcima na lokalitetima Crkvenjak i Klupe u Komarima, u cjelini se sastoje od 53 stećka².

Nekropola sa stećcima Crkvenjak

Nekropola, zauzima prostor od 67 x 30 m i sastoji se od ukupno 28 stećaka, od čega su

---

² Brojnost stećaka na pojedinim nekropolama važan je pokazatelj kretanja u društvu srednjovjekovne Bosne XIV. i XV. stoljeća. S obzirom na to da najveći broj nekropola sadrži manje od 10 stećaka, a da je broj nekropola sa 300 i više primjeraka koje pripadaju većim zajednicama izniman, mala se groblja općenito mogu smatrati porodičnim što govori o podmaklom procesu rastakanja starog rodovskog društva i izdvajanju malih porodičnih zajednica koje, kao znak »novoga« identiteta, organiziraju svoja vlastita groblja. (D. Lovrenović 2007., str. 5 - 168).

3 ploče, 21 sanduk³, a kod 4 spomenika se ne može ustanoviti oblik, jer su skoro u potpunosti zatrpani⁴. Stećci su poredani u redove od sjevera ka jugu, a orijentirani su zapad–istok uz manje otklone u pravcu sjeverozapad-jugoistok, osim stećaka br. 1 i 2 koji su oko 9 m udaljeni od ulaza u grobnu kapelu i orijentirani su tačno u pravcu jugozapad–sjeveroistok.

Najgušća koncentracija stećaka nalazi se u sredini parcele⁵. Izgleda da su između stećka br. 6 i 28 vjerovatno neki spomenici iskrčeni. Na istočnom i zapadnom kraju nekropole su na dva mjesta po dva stećka.

Stećci su slabo obrađeni i bez ukrasa.

Stećak br. 1 – sanduk, dim. 1,8 x 0,75 m, utonuo,
Stećak br. 2 – sanduk, dim. 1,7 x 0,80 m, utonuo,
Stećak br. 3 – sanduk, dim. 2 x 1,2 m, viri iz zemlje 0,2 m,
Stećak br. 4 – sanduk, dim. 1,2 x 0,5 m, viri iz zemlje 0,3 m,
Stećak br. 5 – sanduk, dim. 2 x 0,9 m, viri iz zemlje 0,4 m,
Stećak br. 6 – sanduk, dim. 1,4 x 0,8 m, utonuo,
Stećak br. 7 – sanduk, dim. 1,4 x 0,7 (0,4) m viri iz zemlje,
Stećak br. 8 – sanduk, dim. 1,8 x 0,75 m, skoro zatrpan,
Stećak br. 9 – sanduk, dim. 1,5 x 0,65 m, zatrpan,
Stećak br. 10 – sanduk, dim. 1,7 x 0,9 m, utonuo,
Stećak br. 11 – sanduk, dim. 1,8 x 0,7 m, utonuo,
Stećak br. 12 – sanduk 1,8 x 0,75 m, utonuo,
Stećak br. 13 – sanduk kojem nad zemljom viri ugao, dužine 0,6 m, visine 0,5 m ostalo zatrpano,
Stećak br. 14 – sanduk, dim. 1,7 x 0,7 m, utonuo,
Stećak br. 15 – ploča, dim. 1,86 x 0,95 m, utonula u zemlju,
Stećak br. 16 – sanduk, dim. 1,4 x 0,8 m, jedva viri iz zemlje,
Stećak br. 17 – sanduk, dim. 1,5 x 0,8 m, oko 0,4 viri iz zemlje,
Stećak br. 18 – sanduk, dim. 2 x 1 m, oko 0,45 m viri iz zemlje,
Stećak br. 19 – ploča 0,9 x 0,8 m, razbijena,
Stećak br. 20 – sanduk 1,8 x 0,9 m, utonuo,

---

³ Napredniji oblik stećaka zastupljen je tzv. sandukom i sarkofagom – sljemenjakom. Prvi stećci u obliku sanduka susreću se oko polovice XIV. stoljeća najavljujući početak zrele razvojne faze umjetnosti stećaka. Uz zračenja drevnih kultura na pojavu ovog oblika stećka uzdignutog do »snažne monumentalnosti« utjecali su antički sarkofazi i romanička umjetnost dalmatinskog Primorja. Posebna varijanta ovog oblika potencirana je prisustvom postolja, da bi se u tzv. dvostrukim sanducima na dvostrukom postolju dodatno usavršila i početkom XV. stoljeća pripremila pojavu tzv. visokog sanduka – prijelaznog oblika ka sarkofagu Najsloženiji oblik stećka – sarkofag – javlja se prvih decenija XV. stoljeća, a u kasnijoj, zreloj fazi, polovicom XV. stoljeća, javlja se oblik križa klesan u raznolikim formama – u osnovnoj konturi ili antropomorfnj – i forma stele i cipusa koja očito podražava starije antičke oblike. Posljednjim godinama izrade stećaka, pored nišana (iz prvog razdoblja osmanske vlasti na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeće), pripadaju i križevi, koji na sebi imaju ukrasne motive karakteristične za stećke. Oblici orijentalnog porijekla – stup, obelisk i nišan – obilježili su kraj jednog i otvaranje novog poglavlja historije stećaka (D. Lovrenović 2007., str. 5 - 168).

⁴ Pretpostavlja se da je bilo više stećaka u ovoj nekropoli.

⁵ Pored regionalne diferenciranosti koja se ogleda u upotrebi oblika, ornamentalnih motiva i kvaliteti izrade, njihovim sistematskim proučavanjem započetim krajem XIX. stoljeća uvidjelo se da se stećci obično nalaze koncentrirani u skupinama – u grobljima pojedinih porodica sa svega nekoliko primjeraka, u grobljima čitavih rodova prosječno sa 30 do 50 stećaka, konačno u velikim nekropolama seoskih općina ponekad i sa više stotina primjeraka. Nekropole su pouzdan pokazatelj naseljenosti pojedinih dijelova srednjovjekovne Bosne i očituju s jedne strane moć i bogatstvo, s druge pijetet i slavu. Ovi "gradovi mrtvih" u punom su značenju te riječi pandan gradovima živih, tj. tadašnjim feudalnim gradovima, čime stvaraju sliku uravnoteženosti života u prostoru (D. Lovrenović 2007. str. 87.–88.)..

Stećak br. 21 – sanduk 1,5 x 0,60 m, utonuo,
Stećci br. – 22, 23, 24, jedva vire iz zemlje, nemoguće je odrediti oblik i izmjeriti dimenzije,
Stećak br. 25 – sanduk, dim. 1,9 x 1 m, oko 0,4 m viri iz zemlje,
Stećak br. 26 – sanduk 1,4 x 0,8, nazire se pod zemljom i mahovinom u visini od oko 0,25 m,
Stećak br. 27 – ploča 2 x 1,2 m, utonuo,
Stećak br. 28 – sanduk 1,7 x 1,2 m, oko 0,4 m viri iz zemlje.

Nekropola sa stećcima Klupe

Nekropola se sastoji od 25 stećaka koji su uglavnom u obliku sanduka. Većina je u vrlo lošem stanju tako da se ne može utvrditi da li su bili ploče ili sanduci. Stećci su poredani u redove od sjevera ka jugu, a orijentirani su u pravcu zapad–istok. Slabo su obrađeni i bez ukrasa.

Stećak br. 1 – sanduk, prepolovljen, napravljen od sitnozrnaste breče,
Stećak br. 2 – sanduk, prepolovljen i dislociran na ovo mjesto prilikom nove izgradnje kapele u Komarima, također od sitnozrnaste breče,
Stećak br. 3 – sanduk, sitnozrnasta breča, u lijevom uglu prekriven mahovinom,
Stećak br. 4 – sanduk, sedra, pod blagim nagibom,
Stećak br. 5 – sanduk, utonuo svojim gornjim dijelom, ali se jasno očitava geometrijski oblik
Stećak br. 6 – sanduk, sitnozrnasta breča, fino obrađen,
Stećak br. 7 – sanduk, sedra, gornjim dijelom utonuo,
Stećak br. 8 – sanduk, sedra, oštećen u lijevom prednjem uglu,
Stećak br. 9 – sanduk, sitnozrnasta breča, prekriven mahovinom u svom gornjem dijelu,
Stećak br. 10 – sanduk, sedra, u lijevom uglu nedostaje dio stećka,
Stećak br. 11 – sanduk, sitnozrnasta breča, očuvan izgled, osim prednjeg gornjeg čoška,
Stećak br. 12 – sanduk, sitnozrnasta breča, s prednje strane nedostaje sloj materijala,
Stećak br. 13 – sanduk, krupnozrnasta breča, u veoma lošem stanju,
Stećak br. 14 – sanduk, sitnozrnasta breča, slabo očuvan,
Stećak br. 15 – sanduk, krupnozrnasta breča, karakterističnog izgleda,
Stećak br. 16 – u lošem stanju, amorfan, oronuo i teško je utvrditi da li je bio u obliku sanduka,
Stećak br. 17 – sanduk, sitnozrnasta breča, s blagim nagibom, u poprečnom pravcu na sredini ima ulegnuće u promjeru 15 – 20 cm,
Stećak br. 18 – sanduk, oštećen,
Stećak br. 19 – sanduk, oštećen,
Stećak br. 20 – sanduk, oštećen,
Stećak br. 21 – sanduk, oštećen,
Stećak br. 22 – sanduk, oštećen s većim nagibom,
Stećak br. 23 – u lošem stanju, oronuo,
Stećak br. 24 – sanduk, oštećen,
Stećak br. 25 – sanduk, oštećen.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Prostornim planom BiH iz 1980. na području općine Kreševo kao spomenik III kategorije uvršteno je 7 lokaliteta nekropola sa stećcima (145 stećaka) bez preciznije identifikacije.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživačke radove u smislu popisa i obilaženja lokacija na području Kreševa osim Đure Baslera, vršio je i Šefik Bešlagić⁶.

⁶ Bešlagić ovom prilikom navodi: "Crkvenjak je selo udaljeno od Kreševa 4 km zračne linije na sjeveroistočnu stranu dok se lokalitet Klupe, nalazi oko 1 km zapadno od sela. Tu postoji nekropola sa 25

Također, kraći popis mjesta, gdje se nalaze stećci na teritoriji općine Kreševo, sa njihovim približnim brojem, zabilježio je Augustin Kristić koji je te rezultate objavio 1955. godine⁷. Konzervatorsko-restauratorski radovi na lokalitetima nisu poduzimani.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, 12. 11. 2007. godine, ustanovljeno je sljedeće:

Nekropola sa stećcima Crkvenjak:

- Većina stećaka je oštećena usljed dugotrajnih vremenskih utjecaja;
- Na većini stećaka prisutni su biljni organizmi, uglavnom lišajevi i mahovina koji razaraju strukturu kamena; većina stećaka je skoro potpuno utonula u zemlju, a neki se jedva naziru, jer su pokriveni zemljom i travom;
- Prema tvrdnjama lokalnog stanovništva sahranjivanje u groblju Crkvenjak vršeno je od pamtivijeka i smatra se da je ovo groblje jedno od najstarijih u Kreševu na što upućuju dva grubo obrađena križa.
- U gornjem dijelu groblja postojala je manja kapela, koja je 2007. godine srušena, a iste godine u donjem dijelu groblja napravljena je kapela sa nešto većim dimenzijama od prethodne.
- Nakon pregleda terena 8. januara 2008. godine utvrđeno je da se na groblju Crkvenjak nalazi ukupno 356 grobova, gdje su zajedničke (porodične) grobnice uračunate kao jedan grob.

Nekropola sa stećcima Klupe:

- Područje nekropole je obraslo travom, niskim raslinjem i granjem,
- Dva stećka (br. 1 i 2) su prepolovljena, stećak br. 2 je dislociran sa izvorne lokacije;
- Amorfna su dva stećka (br. 16 i 23), dok su ostali stećci uglavnom oštećeni.
- Ornamenti na stećcima nisu vidljivi.

6. Specifični rizici

- dezintegracija zbog dugogodišnjeg neodržavanja lokaliteta,
- nepovoljni vremenski utjecaji,
- samonikla vegetacija,
- aktivno sahranjivanje.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom (»Službeni glasnik BiH« br. 33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je utemeljena na sljedećim kriterijima:

A) Vremensko određenje

B) Historijska vrijednost

G) Izvornost

- Oblik i dizajn
- Materijal i sadržaj

---

stećaka u obliku sanduka. Spomenici su osrednje klesani, danas su znatno oštećeni, utonuli i zarasli korovom. Postavljeni su po pravcu Z – I, u nizovima. Nemaju ukrasa. U neposrednoj blizini je savremeno rimokatoličko groblje“. (Š. Bešlagić 1971., str. 170).

⁷ On između ostalog spominje da je najbrojnije stećke imalo Kreševsko polje – kod Paške uz Misiline i fratarske njive – čiji je broj tokom stoljeća smanjivan, a kao druga veća skupina stećaka da je bila u groblju i uz groblje Crkvenjaka prema selu Polje. (A. Kristić 1955., str. 8 – 10).

v. Položaj i smještaj u prostoru

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- zemljišnoknjižni izvadak,
- fotodokumentacija sa terena, 11 slika

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1910. Truhelka, Ćiro, *Dubrovačke vijesti o godini 1463.* GZM B i H, XXII, 1910., 1-24.
1954. Basler, Đuro, *Kreševo-Kiseljak-Fojnica.* GZM, sveska „Arheologija”, nova serija IX, Sarajevo, 1954.
1954. Hrabak, Bogumil, *Dubrovački ili bosanski azur,* GZM, sveska „Istorija i etnografija”, nova serija IX, Sarajevo, 1954.
1955. Kristić, Augustin, *Povijesni spomenici Kreševa – poseban otisak iz „Dobrog pastira” godina IV – V,* Sarajevo 1955.
1957. Vego, Marko, *Naselja srednjovjekovne bosanske države,* Sarajevo, 1957.
1961. Kovačević, Desanka, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni,* Sarajevo 1961.
- 1963.a Anđelić, Pavao, *Arheološka ispitivanja. U: Lepenica priroda, stanovništvo, privreda i zdravlje.* Naučno društvo Bosne i Hercegovine, posebna izdanja, knjiga III., Sarajevo, 1963.
1965. Wenzel, Marian, *Ukrasni motivi na stećcima,* Sarajevo 1965.
1971. Bešlagić, Šefik, *Stećci, kataloško-topografski pregled,* Sarajevo, 1971.
1975. Dumbović, Vladimir, *Toponomastika Kreševa i okoline,* Sarajevo 1975.
1977. Dumbović, Vladimir, *Kreševo do pada Bosne pod Turke (poseban otisak) NOVA ET VETERA, godište XXVII, svezak 2.* Sarajevo 1977.
1978. Kovačević-Kojić, Desanka, *Gradska naselja u srednjovjekovnoj Bosni,* Biblioteka Kulturno nasljeđe, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1978
1981. Živković, Pavao, *Tvrtko II Tvrtković, Bosna u prvoj polovini XV stoljeća,* Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1981.
1982. Bešlagić, Šefik, *Stećci-kultura i umjetnost,* Sarajevo, 1982.
1984. Anđelić, Pavao, *Srednji vijek-doba stare bosanske države, U: Visoko i okolina kroz historiju I.,* Visoko, 1984.

1984. *Marijanović, Brunislav, Mlađe kameno doba, Visoko i okolina kroz historiju I, (prehistorija, antika i srednji vijek), Visoko 1984.*
1988. Grupa autora, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 3, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo 1988.
1994. Klaić, Nada, *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb 1989.
2007. Lovrenović, Dubravko, *Stećci – bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*, Sarajevo, str. 5-167. – (napomena: djelo još nije objavljeno).

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Zijad Halilović, profesor historije, saradnik za arheologiju
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*